

Защита правото на живот според българското законодателство

гл. ас. Красимира Георгиева

Protect the right to life under Bulgarian law: The right to live and its protection has always been an actual issue for research. Defined as the fundamental it has to be guaranteed and protected as the most supreme value. The present paper presents different legal instruments for protection of the constitutionally established right to live.

Key words: right to live, protection, legal protection, ombudsman, criminal liability.

ВЪВЕДЕНИЕ

Човекът е биологично същество и животът е неговото най-висше благо. То е естествено присъща и необходима за човека ценност, от която той се ползва независимо от това дали е правно регламентирана.

За да може човешкият живот официално да се легитимира и защитава, следва да бъде уреден от правото.

Проблемът за правата на човека е вълнувал умовете на мислители през всички епохи и има многовековна история, но едва след Втората световна война този въпрос се интернационализира. Приети са множество международни актове, в които се прокламира неприкосновеността на индивидуалните права и в частност правото на живот. Като част от каталога на права на човека, то е универсално и общопризнато.

Правото на живот е общочовешко, неотменимо и неотчуждимо право. То има фундаментален характер, тъй като е същинско условие за нормалното и пълноценно съществуване на цялостната система на човешките права и свободи.

Република България като страна по редица международни договори за правата на човека се стреми да се изравни с международните стандарти. За първи път в конституционното ни законодателство от 1991 година се закрепва принципа, че всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права. От този принцип произтича и правото на всеки на живот.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Основните права на човека са конституционно регламентирани като с най-голяма значимост е прогласеното в чл. 28 „право на живот“.

Конституцията на РБългария определя титулярите на правото живот с термина „всеки“. Тази формулировка изисква да бъде изяснен въпроса за началния и крайния момент на съществуване на правото, както и за неговите носители.

Понятието „всеки“ се отнася до човек, физическо лице, без оглед на неговото гражданство. Човешкият живот обхваща времето от започване на раждането на индивида и трае до настъпване на неговата биологична смърт. Това са времевите граници, в рамките на които фактически се проявява правото на живот.

Съдържанието на това право е тясно свързано с естествената същност на човека и се изразява във възможността той да съществува, т. е. използва се обичайното разбиране за физически живот. Тук не се има предвид правото на определено жизнено равнище.

С оглед конституционните разпоредби обхвата на правната закрила включва осигуряване на защита не само срещу посегателства върху човешкия живот причиняващи смърт, а и срещу застрашаващо живота поведение.

Съгласно чл. 4, ал. 2 от Конституцията на Република България държавата е задължена да гарантира живота, достойнството и правата на личността, т. е. на тези права кореспондира задължението на държавата да осигури тяхното осъществяване.

Правото на живот произтича от същността на човека като биологично същество, но то е и най-висша социална ценност, която трябва с всички законови средства да бъде защитена.

Конституцията като върховен закон е най-голямата бариера срещу посегателство върху правата. Гаранционно значение има принципът за непосредствено действие на конституционните разпоредби. Това означава, че те могат да се прилагат пряко, на собствено основание, съобразно конкретното съдържание. Това се отнася за нормите, които не препращат към закон или не се детайлизират от текущото законодателство.

Гаранциите за съвкупност от онези обществени фактори, които осигуряват изпълнението и защитата на признатите от държавата, права на личността. Юридическите гаранции се съдържат в закона. От гледна точка на правото конституционно закрепените права, включително правото на живот, се ползват със стабилитет. Те могат да търпят промени само по пътя на изменение на конституцията, а някои случаи, както например при нужда от изменение на чл. 57, ал. 3, това се прави само от Велико Народно събрание.

Гаранция за неотменимостта и ненакърнимостта на правото на живот е самият факт, че е конституционно закрепено. То се упражнява като субективно право непосредствено на основание на Конституцията, т. е. не се нуждае от специално законово установени механизми за осъществяването му.

Разпоредбата на чл. 57, ал. 3 от Конституцията по своята същност представлява една допълнителна гаранция за защита правото на живот. Това предписане прегражда пътя за евентуално недобре обмислени решения на законодателя, чрез които може да се накърни правото на живот. Конституционният текст предвижда, че не се допуска дори и временно ограничаване на права, които се отнасят до същността и съществуването на личността.

Съгласно Решение №10 от 1995г. на КС правото на живот „има върховенство и приоритет по отношение на другите права, които за да бъде опазено, е допустимо да бъдат накърнени.“

Такова средство, позволяващо защитата на обществените отношения от увреждане и предотвратяването на накърняването им, е неизбежната отбрана. Тя има за цел запазване на застрашеното право и допуска то да бъде защитено от засягане. Неизбежната отбрана дава правна възможност за защита чрез причиняване вреди на нападателя. Съгласно Решение № 19 от 1997 г. на КС личността и правата на последния обаче продължават да са обект на конституционноправна защита и след като той е предприел непосредствено противоправно нападение.

Друга гаранция е създаването на ефективно действащи процедури за защита и възстановяване на нарушени права и санкциониране на нарушителите. Задължението на държавата за защита на правото на живот произтича от чл. 28, изр. 2 от Конституцията – „Посегателството върху човешкия живот се наказва като най-тежко престъпление“. По този начин основният закон изисква създаването на наказателноправни норми, които да обезпечават реалната защита на правото на живот. Самата наказателна репресия е една от гаранциите, които осигуряват неговото охраняване.

В гражданското общество наказателното право служи предимно за защита на установения със закона ред и като обществена реакция срещу прояви с висока степен на обществена опасност. Наказателният кодекс съдържа глави, които определят санкции за посегателство срещу правата на гражданите. В глава втора „Престъпления срещу личността“ са описани съставите на престъпления, засягащи човешкия живот. Като изключителна ценност, той се ползва със засилена наказателноправна защита. В тази връзка, за да се осигури по-пълна защита на човешкия живот, криминализирано е не само умишленото убийство, но и причиняването „другиму смърт по непредпазливост“.

По данни на "Евростат" за престъпността в ЕС, отчетена за период от пет години (2005 г. - 2010 г.). България е на пето място по брой на регистрираните убийства на 100 000 души население в Европейския съюз. По данни на Националния статистически институт за 2012г. общият брой дела, по които е било повдигнато обвинение за извършено престъпление „убийство“ е 146, от които 123 са завършили с осъдителна присъда.

Българският законодател е разширил защитата на човешкия живот като е предписал защита на правото на живот на нероденото дете. Тя е изразена чрез чл. 126 НК, който инкриминира криминалния аборт. Това престъпление има няколко различни състава. По своята същност обаче, във всички случаи, то представлява непозволено умъртвяване на плода на бременна жена.

Според българското наказателно законодателство опитът за самоубийство не се наказва. Наказуеми са обаче помагачеството и подбудителството (склоняване) към самоубийство, когато последва такова или само опит. Допринасянето за чуждо самоубийство е предвидено като престъпление в чл. 127 НК.

По данни за 2012 година в България са регистрирани около 3000 опита за самоубийства, което наложи в края на август същата година Министерски съвет да приеме Национална програма "Превенция на самоубийствата в България 2013 - 2018 г. " и план за действие към нея.

Ефективното упражняване на правото на живот предполага не само въздържане от причиняване на смърт, но и мерки, способстващи запазването на живота.

Обществото ни цени човешкия живот като висше благо, който не може да бъде отказан. Здравото като състояние на организма е предпоставка за самото съществуване на човека. Отрицателните здравословни изменения могат да повлияят в различна степен върху възможността на организма да съществува.

В тази връзка България заема категорична позиция относно евентуалното съществуване на право на смърт и съотношението му към правото на живот. За първи път в Закона за здравето от 2005г. изрично се регламентира и забранява евтаназията без това да означава, че съществува определена юридическа принуда да живеем.

Правните последици от извършването на евтаназия са разграничени с оглед на това дали изпълнителното деяние се осъществява чрез действие или чрез бездействие. При активна евтаназия последиците са тези по чл. 115 за убийство или по чл. 127 за подпомагане към самоубийство, а при пасивна евтаназия – по чл. 134 и по чл. 138 от НК за неосказване на медицинска помощ на лице, което се нуждае от такава.

Чл. 117, ал. 1 от Конституцията постановява, че съдебната власт е призвана и задължена да защитава правата и законните интереси на гражданите, юридическите лица и държавата. Държавата е длъжна да осигури законови процедури за провеждането на ефективно разследване и да ги прилага във всички случаи. Процесуалноправната защита на правата на гражданите се осъществява чрез съдебни или административноправни процедури.

Показател за степента на развитие и утвърждаване на правовата държава е доколко са създадени ефективно действащи защитни юридически механизми, гарантиращи правата на гражданите. Държавата като гарант за правата на гражданите е длъжна да създаде условия за тяхното осъществяване.

Особено важна е ролята на правозащитните органи. Държавата има задължение за действие, т. е. да предприема всички необходими мерки за охрана на правото на живот, когато то е застрашено. Това е особено необходимо сега, когато посегателствата върху живота на гражданите нараства лавинообразно. От особено важно значение за спазване на процесуалните гаранции за защита на правото на живот са провеждането на ефективно разследване за установяване и наказване на виновните лица. Наказателен процес пред независим и безпристрастен съд следва да се пре-

ценява, като предоставящ най-солидните гаранции за ефикасна процедура за разкриване на фактите и ангажиране на отговорността на виновното лице.

Друга институционална гаранция за правото на живот е правомощието на омбудсмана да сезира Конституционния съд, макар за разлика от останалите органи, изброени в чл. 150, ал. 1 от Конституцията на РБългария, то да е ограничено. Съгласно Конституцията и практиката на КС той може да оспорва само закон, с който се нарушават правата и свободите на гражданите (Определение № 8/2010 г. по к. д. № 14/2010 г. на КС). В цитираното определение съдът посочва: „Омбудсманът може да оспорва само закон, с който се нарушават правата и свободите на гражданите. Съгласно Конституцията и Закона за омбудсмана той има задължението да бъде застъпник на правата и свободите на гражданите. А това са закрепените в Конституцията права, които са присъщи и неотменими на човека и гражданина, като право на живот, лична свобода и неприкосновеност...”.

Според проф. Емилия Друмева Конституционният съд не може да се самосезира, а трябва да е надлежно сезиран от някой от субектите, изчерпателно посочени в чл. 150 от Конституцията, които имат една обща характеристика – те са носители или посредници на публичната власт. Отделният гражданин с неговите права и свободи, записани в Конституцията, няма пряк достъп и не може да сезира Конституционния съд, когато счита, че конституционните му права са нарушавани, а трябва да успее да убеди и мотивира за това някой от органите по чл. 150 от Конституцията. А точно спазването и защитата на индивидуалните права и свободи е смисъл и предназначение на всяка Конституция като инструмент за контролирано управление.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Само по себе си, прокламирането на правото на живот не е достатъчно за неговото действително опазване. От определящо значение е общия дух на обществото. Демократичното управление и политика, формират начин на мислене, който приема правата на човека като неотменим атрибут на политическите и граждански отношения в обществото.

Несъмнено е, че една конституция не може да създаде пълна регламентация на регулираните обществени отношения, но нейните норми служат като мерило за цялата гарантираща система. Въпреки, че няма специален раздел, посветен на гаранциите за правата на човека, нашата Конституция съдържа гарантиращи норми в отделните глави. Предвидени са необходимите институционални и законови средства за защита на правото на живот. В международен аспект са създадени редица институции за защита правата на човека. Това показва, че този проблем придобива първостепенно значение в международната политика.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Веселинова, М. Проф. Емилия Друмева: Дошъл е моментът за индивидуалната конституционна жалба, Правен свят, С., 2013.

[2] Зиновиева, Д. Медицинско право, С., 2004, 232-235.

[3] Стойчев, Ст. Конституционно право на Република България, С., 2000, 215-247.

[4] Хаджолян, М. Учение за държавата и конституционно право, ТУ-Варна, 1993, 131-133.

[5] Хаджолян, М. Правни гаранции за правата на човека.

[6] Хинова, Т. Наказателно право на РБ, особена част, лекции, Престъпления срещу личността, УИ „Кл. Охридски”, С., 1994, 22-80.

За контакти:

Гл. ас. Красимира Георгиева, Катедра “Социални и правни науки”, Технически университет - Варна, тел. : 052-383 - 435, e-mail: krpgeorgieva@ gmail. bg

Докладът е рецензиран.